

TESETTÜR ÜZERİNE BAZI KİŞİSEL DÜŞÜNCELER, ANILAR VE GÖZLEMLER

Nilüfer MİZANOĞLU REDDY*

Bu yazıya yakın bir tarihte elime geçen ve çok ilginç bulduğum eski bir gazete haberi ile başlıyorum. 26 Kasım 1938 tarihinde Gandhi'nin haftalık gazetesi HARİJAN'da Rajkumari Amrit Kaur imzası ile şöyle bir yazı çıkıyor:

“Bütün Hindistan Kadınları Kurultayının kolları sonbahar toplantılarını bugünlerde yapar. Yapılan bu toplantıların hepsinde programın ilk önergesi Kemal ATATÜRK'ün ölümünden dolayı duyulan üzüntülerin ifadesi oldu. Bunun nedenini anlamak güç değil. Memleketimizde bu büyük liderin ölümünden sonra pek çok övgüler yapıldı ama kadınların onu anmasının özel bir anlamı var. Atatürk çocukken annesine büyüdüğü zaman bir önder olacağını ve elinde gereken kudret olduğu takdirde kadınları özgürlüğe kavuşturacağını söylemiş. ATATÜRK için annesi gerçek kadınlığı temsil ediyordu. O sözüne sadık kaldı. Türkiye ilerici bir rejime geçtiği zaman kadınları o zamana kadar geride tutan bütün eşitsizlikler ve tesettür ortadan kalktı. Biz, Hintli kadınlar, sırf kadın olduğumuz için bugün halâ kamusal, toplumsal ve medeni haklardan yoksunuz; onun için Hindistan'da pek çok insandan daha fazla ileriye görebilen ve kadınlara erkeklerin sahip olduğu çalışma haklarını veren ATATÜRK'e neden hayran olduğumuza hiç şaşmamalı. Bir toplumun önemli bir bölümünü o topluma hizmet etmekten alıkoymak gerçekten ilerlemeyi durdurur. Eğer Kemal Paşaya gösterilen saygı ve övgünün bir değeri varsa, Hindistan'da sosyal reforma karşı olanlar onun kısa bir zamanda başardığı sonuçları görmelidirler. Eğer Müslüman Hindistan onun anısına gerçekten saygı gösteriyorsa, bir eşitsizlik töresi olan “PURDAH” (Farsça Pardah, Türkçe Perde) ortadan kaldırılmalıdır. Bu töre kadınların doğal haklarını reddettiği gibi içinde bunu uygulayan bir toplumun yok edilmesini gerektiren tohumları taşımaktadır. Değerli ölülerimize gösterebilece-

* Serbest yazar.

ğimiz en büyük saygı onları yaşamlarımıza örnek tutmaktır. Hindistan'ın ATATÜRK'ün anısına sadık kalarak onun kadınlara hayranlığı ve saygısını pratik bir şekilde izleyeceğini dilerim."

Bu satırları yazan Rajkumari Amrit Kaur (1887-1964) bir mihrace ailesinden geliyordu. Hindistan'ın ulusal özgürlük ve bir İngiliz sömürgesi olmaktan kurtulma savaşında Gandhi ve Nehru gibi liderlerin yanında yer almış, Hindistan özgürlüğünü kazandıktan sonra Sağlık Bakanı olmuştur.

Bu sözlerin yazılmasından üç yıl önce Halide Edip Adıvar Yeni Delhi'de Jamia-Millia Üniversitesinin açılış törenine davet edilmiş ve orada başta Gandhi olmak üzere Hindistan'ın değişik etnik ve din gruplarından gelen liderleri ile tanışmış, daha sonra Hindistan'ın bazı kentlerine giderek gittiği yerlerde Türkiye'ye ilişkin konferanslar vermişti. Halide Edib'in Hindistan anıları **"Inside India"** (Hindistan'ın İçyüzü) adlı kitabında yazılıdır. (1)

Halide Edib, Hintli kadınların durumu ile yakından ilgilenmişti. Onun tanıştığı kadınlar arasında ulusal özgürlük savaşının liderleri olduğu gibi "Purdah" kadınları, yani perde arkasındaki tesettürlü kadınlar da vardı. Bu kadınlar durumlarından yakınmışlar ve Halide Edib'e "Purdah"a karşı konuşun, tesettür bizi tutsaklar haline getiriyor" demişlerdi. Halide Edib konferans verdiği her yerde kadın haklarından söz etmiş, Türkiye'nin yeni Medeni Kanununu savunmuş ve tutuculardan gelen eleştirilere çok güzel cevap vermişti. Halide Hanım Peşaver'e gittiği zaman, davet edildiği bir yemekte yanında oturan yaşlı bir gazeteci onun konuşmasını dikkatle dinlemiş ve hemen "Purdah"ı Ortadan kaldırma" adında bir dernek kurmuştu.

Yukarda söz ettiğimiz yazıların üzerinden altmış aşkın yıl geçti. Altmış yıl önce Hindistan gibi sömürülmüş ülkelere model olan ülkemiz bugün ne durumda? Ulusal özgürlük savaşlarında ve çağdaşlaşmada bu kadar önemli bir yer tutan kadın/erkek eşitliği bugün ne durumda?

Kuşkusuz Cumhuriyetin ilânından sonra Türk kadınları, Rajkumari Amrit Kaur'un dediği gibi, büyük haklar kazanmışlar, bütün meslek dallarına girmişler ve görelî olarak kısa bir tarih süresi içinde hem yurttan, hem dışarda her meslek alanında çok başarılı olmuşlardır. 1920'li yılların ortalarında kadınlarda okuma-yazma oranı %5 iken bu oran 1990'ların sonuna doğru %80'e çıkmıştır; yalnız bu ortalama bölgelerin gelişme derecesine göre değişmektedir.

Cumhuriyetin kuruluşu Türk kadınları için devrimsel bir olaydır. Onlara yasalarda, kamusal, toplumsal ve siyasal alanlarda eşitlik olanakları sağlanmıştır. Cumhuriyet yasalarının en önemli ilkelerinden biri olan laiklik, ülke nüfusunun yarısını oluşturan kadınlara zihinsel ve maddesel potansiyellerini kullanabilme olanağı vermiştir.

1950'li yıllarda çokpartili demokrasiye geçiş, Cumhuriyetin ana ilkesi laikliğe karşı olan görüşleri ve ideolojileri tutan siyasal partilerin ortaya çıkmasını da sağlamıştır. Hem ülkemizde, hem dış dünyada İslamın bir siyasal ideoloji olarak kullanılmasından sonra kadın/erkek eşitliğini öngören toplumsal akım hiçe sayılarak kadınları örtmeyi savunan düşünceler ortaya atılmıştır. İdeoloji hiç bir zaman söylem ve metinde kalmıyor, maddesel nesnelere de geçiyor. Böylece memleketimizde yanlış bir adla anılan "türban sorunu" yani tesettür yeniden diriltiştir. (Türban her sözlükte sarık mânasına geliyor ya da bizim gençliğimizde gördüğümüz Amerikan filmlerinde Dorothy Lamour adlı bir sinema yıldızının başına sardığı örtü.)

Bu arada yeni tesettür modaları icat edilmiştir. Bu kıyafetlerin arkasında birkaç milyon dolarlık bir giyim sanayii vardır ve hatta çok defa bu modaların Avrupa'ya ihraç edileceğinden söz edilmektedir. Böylece, ideoloji, nesnelleşmiş kadın vücudunu denetleyen aynı zamanda tüketime dayanan bir akım beslemiştir.

Yakın tarihte yalnız Türkiye'de değil, fakat Mısır, Hindistan gibi ülkelerde de kadınların (ve bazı erkeklerin) eşitsizlik simgesi addettikleri ve savaştıkları tesettür bugün karşımıza kişisel bir inanç ve insan hakları sorunu olarak da çıkmakta, bunun uğruna politik gösteriler yapılmaktadır. Ama kadınları örtünmeye teşvik eden erkekler aramızda en son moda batılı kıyafetlerle dolaşmaktadır. Bu eşitsizlik tarihi olan bir eşitsizliktir. Osmanlı İmparatorluğunda muhtelif tarihlerde kadınların hareketlerini giysilerini kontrol etmek için kadılar tarafından buyruklar verilmiştir. Bu buyruklarda "ehli İslama" yakışmayan kıyafetler (renkler, yakalar, etekler, yaşmak, ferace ve takılar) üzerine kesin kurallar vardır.(2)

Şurası ilginçtir ki görelî olarak daha modernleşmiş II. Mahmut devrinde bile bu buyruklar verilmiştir. II.Mahmut Yeniçeri ocağını, sarıkları ortadan kaldırdı; Osmanlı ordusu daha çağdaş kıyafetlerle donandı. II. Mahmut kendisi bile artık geleneksel padişah giysisi olan kaftan ve sarığı atmıştı. Bir portresinde onu başında fesî, açık renk dar pantolonu, setresi ve omuzunda pelerini ile görüyoruz. Ama onun zamanında bile kadınların kıyafetlerini kısıtlayan buyruklar çıkmıştır. Bu düşünmeye değer!

Kuşkusuz tarih hiç bir zaman tek çizgi üzerinde yürümemiştir. Ama tarih tam tekerrür de değildir. Cumhuriyetle aşağı yukarı aynı yaşta olan, çağdaşlığı, ilerlemeyi ve bilimi önde tutan düşüncelerle yetişen bizler, tesettürün yeniden dirilmesine hayretle bakıyoruz. Hatta bugün aramızda olmayan yaklaşık geçen yüzyılın sonlarında ya da bu yüzyılın başlarında doğan annelerimizin kuşağı bile tesettürün hortlamasına tanık olmuştur ve hayretlere düşmüşlerdi. O kuşak içinde öğretmenler, meslek sahibi kadınlar vardı. Yalnız ev kadını olanlar bile modernleşmeyi çok içten kabullenmişler, Millet mekteplerinde öğrendikleri Latin harflerini severek kullanmışlardı.

Ben 1929-30 yıllarında oldukça iyi gözlem yapan yedi yaşlarında bir çocuk olarak annemin ve onun kuşağından olan akraba, ahab bütün kadınların modernliği çok severek kabullendiklerini gördüm ve yaşadım.

Bizler 1940'lı yılların başlarında üniversitelere girmiştik. O yıllarda hem Türkiye İkinci Dünya savaşına katılmadığı için, hem ülkemizin büyük çoğunluğu kırsal bölgelerde yaşayan, okuma yazma bilmeyen kadın ve erkeklerden oluştuğu için kendimizi çok talihli sayıyorduk. Buna bir de o zaman üniversitelerde parasız okuduğumuzu eklemeliyim. Türkiye'de giyim sanayii diye bir şeyin var olmadığı o kıtlık yıllarında bile çok çağdaş bir görünümümüz vardı. Çok seyrek olarak bir tayyör diktirilir, o da bir kaç yıl dayanırdı. Etekler, bluzlar evlerde bazen gündeliği 10-15 TL olan bir gündelikçi terzinin yardımı ile diktirilirdi. Hemen hemen herkes örgü örmesini bilir ve kışlık kazak ve hırkalar da evde üretilir. O günlerde Dil-Tarih'te sınıf arkadaşlarımızla (kız,erkek) çekilen fotoğraflara bakıyorum ve üstümün başımın çok sade ve temiz olduğunu görüyorum. Daha geriye gidersek, 1933-35 yıllarında 6'ncı ve 7'nci sınıfları okuduğum İzmit orta Okulunda çekilen fotoğraflar da var. Öğretmenler sade ve hatta şık giyinmişler. Biz, kız öğrenciler Sümerbank kumaşından gri önlükler giymiş ve beyaz yakalar takmışız, erkekler ise genellikle koyu renk pantolon ve ceket giymişler. "10 yılda 15 milyon genci" söylediğimiz yıllar...

Bunları söylememin nedeni eski günler özlemi falan değil. Bu günün doymak bilmeyen tüketim toplumunu 50-60 yıl öncesi ile karşılaştırmanın doğru olmadığını biliyorum. Ama azgın bir tüketim hırsının da yanlış özgürlük kavramı yarattığını gözardı edemeyiz. arkasında ekonomik bir güç olan siyasal İslamın yarattığı mitler içinde bu tesettür tüketiciliği de yer almıştır.

Burada aklıma gelen bir şeyi söylemeden geçemeyeceğim. Birkaç yıl önce (ne yazık tam yılını hatırlamıyorum) Taksim'den bir taksiye bindim. Sürücü radyosunu açmış bir konuşma dinliyordu. Konuşmacı çok güzel ve düzgün bir Türkçe ile konuşuyordu. Hemen kulak kabarttım. O yıl Samsun'da olan bir türban olayından söz ettiğini anladım. Bunun bir inanç sorunu olduğunu ve haksızlık olduğunu söylüyordu. Bu kınamayı yaptıktan bir saniye sonra ekonomiye geçti ve devletçiliğin ne kadar kötü olduğunu , serbest piyasanın ne iyi olduğunu vb. anlattı. Doğrusu bu çabuk geçiş çok hünerli bir "laissez faire" mesajı veriyordu.

Tesettürün gerekli olduğunu savunan varsayımlardan biri de tesettürlü genç hanımların taşralı tutucu ailelerden geldikleri ve bu giysilerle kendilerini daha rahat hissettikleridir. Ama bu "rahatlıktan" kaydedilen oturup kalkmak, yürümek, harekette ve çalışmada serbest olmak değildir, bu erkek bakışının tacizinden kurtulmaktır. Bu varsayım ülkemizdeki erkekler için pek parlak bir imaj yaratmıyor. Bizim zamanımızda da tutucu aileler vardı, ama kız çocuklarını okullara yollarken onlara yeldirme giydirmek, başlarına

başörtüsü takmak akıllarının uçlarından geçmezdi. Cinsel taciz bir kültür eksikliğinden doğar, bununla savaşmak örtünmekle değil, eşitliği önde tutan bir eğitimle olabilir. Tıp okuluna giden bir hanım kız başında her zaman kayabilen ipek başörtüsü, yerlere kadar inen uzun kollu yeldirmesi ile nasıl anatomi dersi yapacaktır? Ama bunun cevabı da hazırdır. Bu meslek kadınları yalnız kadınların bulunduğu yerlerde hizmet edecekler ve tacizden kurtulacaklardır.

Biz Türk kadınları hem ülkemizde hem de dünyada nasıl bir imaj yaratmak istiyoruz? Kara çarşaftan yalnız burnu görülen kadınlara ne buyrulur? Bu görüntü neyi temsil ediyor?

Ben 1945 yılının sonuna doğru Amerika'ya okumaya gitmiştim. Bulduğum üniversitede yarı şaka yarı ciddi acayip sorular ile karşılaştım. Yedi peçeler dansını biliyor muydum? (Bu ömrümde hiç duymadığım bir Hollywood icadı idi.) Türkiye'de de bu giysilerle dolaşılıyor muydum? Elbette Cumhuriyetimiz 22 yaşında iken batı dünyasında yüzyıllardır sürmekte olan yanlış bir harem kavramına dayanan oryantalist kadın imajlarını ortadan kaldırmak zor bir işti. Ama Cumhuriyetimiz 75 yaşına gelince tesettürle bu imajları yeniden diriltmek ve bunu bir inanç sorunu olarak göstermek tuhaf olmuyor mu?

Bugünün tesettür modasına göre yeldirmesi ve çiçekli başörtüsü altında blue jeans ve Calvin Klein T-shirt giyen, ayaklarında Nike ayakkabılar, elinde cep telefonu ya da Coca-Cola şişesi, yanında spor giysili bir erkekle dolaşan genç Türk Kadını nasıl bir imaj yaratıyor? Aslında bu post-modern kıyafet hiç bir geleneğe dayanmadığı gibi ne Osmanlı İmparatorluğunda ne de Türkiye Cumhuriyetinde kırsal bölgelerde giyilen ve yöreden yöreye değişen giysilerle de hiç bir ilişkisi yoktur. İşte Egeliler, Karadenizliler, Güneydoğulular vb., vb.

Kadın saçının görünmesinin neden günah olduğunun nedenleri bir din tarihçisi için iyi bir araştırma konusu olabilir. Bunun kaynakları Yahudilikte vardır. Bugün çok dindar olan Yahudi kadınlar başlarına eşarp bağlar ya da peruk takarlar. Yalnız bunlar modern çağda bir azınlıktırlar. Hıristiyanlıkta da Bizansta, Orta Çağlarda başı örtülü kadınlar var. Bizansın Meryem anası yüzü açık, fakat siyah başörtülü bir ikonadır. Yeni Ahit'de Korentliler bölümünde kadınların örtünmesinden söz edilir. Ama bugün katolikler bile kiliselerine başı açık gitmektedirler. Kendilerini sosyal hizmet ya da öğretmenliğe adanmış rahibeler bile bugün artık sade tayyörler giymektedirler. Bu da dinin emrettiklerinin oldukça elastiki olduğunu ve zamana göre değiştiğini göstermektedir.

Her şeyin geçerli olduğu bu post-modern dünyada bazı sosyologlar tesettürün yeniden ortaya çıkmasını Türk modernleşmesine özgü bir olay diye

görüyorlar. Bu özgü olay neden 1920'lerde, 1930'larda değil de bugün karışımıza çıkıyor? Bu da düşünmeye değer. Bu sosyologların genç olduklarını ve Cumhuriyetin ilk yıllarının deneyimlerinden çok uzak olduğunu düşünüyorum. Kuşkusuz 1950'li yıllardan sonra çok hızlanan kentleşme ve sanayileşme özellikle büyük kentlerde büyük gecekondu semtlerinin oluşması yeni bir olaydır. Buralara göç eden köy ve kasaba halkının da kentlere uyabilmesi başlıbaşına bir sorundur. Gene de bu sorunlar tesettürün diriltilmesini hiç bir şekilde açıklayamaz. Bugün çok moda olan ve bazı sosyal bilimci ve köşe yazarının çok sık çiğnediği bir sakız haline gelen "Jacobin" kelimesi (bunda da sözlüklere başvurulması yararlıdır) Cumhuriyetin ilk yıllarında değişimin tepeden inme olduğunu ifade etmek için kullanılmaktadır. Ama bu da bu yıllarda tesettürün ortadan kalkmasını açıklayacak bir kavram değildir. Çünkü 1920'lerin ve 30'ların kentlerinde oturan kadınlar 19'uncu yüzyıldan beri gelen değişimleri hem kabullenmişler hem de başlatmışlar. Özellikle 20'inci yüzyılın ilk 22 yılındaki savaşlar kadınları evlerinden çıkarıp iş alanlarına (fabrika, hastane, ofis) yöneltmiştir.

Bugün çok revaçta olan anı kitaplarında 19'uncu yüzyılın sonuna doğru çekilmiş kadın fotoğrafları vardır. Bunlardan bazıları en tutucu II.Abdülhamit devrinde bile kadınların başı açık resim çektiğini gösteriyor. Bu kadınlardan bazıları, Fatma Aliye hanım gibi, saraya yakın ailelerden geliyorlardı.

İnsan hakları ve inanç sorunlarına büyük saygım olmakla beraber tesettürün bir eşitsizlik durumu yarattığını ısrarla vurguluyorum. En sıcak yaz gününde kapkara giysilerle dolaşmak, yüzünü kapatmak bir eziyet değil midir? Bize daha ilkokulda yazın açık renk giyinmenin daha sağlıklı olduğunu öğretilmişlerdi.

Taksimde Arap ülkelerinden gelen turistlerin kaldığı bir otelde genç bir kadının peçesini indirip kaldırıp büyük bir eziyetle kahvaltı ettiğini gördüm. Bir insan bu kadar eziyete girecekse, özellikle eşi rahat rahat lokmalarını yutuyorsa neden turist oluyor? Ege'de kaldığım bir motelde aralarında üç küçük çocuk olan iki genç çiftin erkekleri bütün gün yüzme havuzunda yüzüp eğlenir, kahkahalar atarken başörtülü kadınları yalnız yemekten yemeğe ortaya çıkıyorlardı; onların yüzlerinde bir kez mutlu bir ifade göremedim. "İnançlar" bizleri nerelere götürebiliyor?

Aslında düşündüğüm bu bile değil; aslında düşündüğüm ülkemizde çok daha önemli sorunlar varken enerjilerin boşa harcanması. Binbir sorununuz var. Burada herkesin çok iyi bildiği ekonomi, politika, enflasyon, zenginle fakir arasındaki uçurumun artmasına değinmiyorum bile. Ama işte ülkemizin çölleşmesi, çevre sorunları, bitki türlerinin gitgide azalması, kadınların durumunun bazı bölgelerimizde çok geri olması, trafik canavarının canlar alması, çocuk işçiler, eğitim yetersizliği, vb., vb. Bütün bu sorunlar şu

veya bu politik ideolojiden ayrı olarak da ele alınabilir ve politik ideolojiyi en önde tutan akımların yandaşlarının enerjilerinin daha yararlı faaliyetlere yönelmesini oluşturabilir. Hindistan'la başladığım yazıyı gene Hindistan'la bitiriyorum. 60-70 yıl önce bizi model alan Hindistan'ın parlamentosunda bugün kadın milletvekili oranı bizim parlamentomuzdan daha yüksektir. Bu da düşünmeye değer.

KAYNAKLAR

- Halide Edib ADIVAR, *Inside India*, New York:1936, MacMillan Co.
Suha UMUR, "Kadınlara Buyruklar", *Tarih ve Toplum*, Sayı:58, Ekim 1988.